

**МАҲОРАТЛИ ПЕДАГОГНИНГ ЎЗ КАСБИНИ ЕТУК МУТАХАССИСИ
СИФАТИДА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ СОҲАСИДАГИ КРИЯТИВ ЁНДАШИШ
МАДАНИЯТИ**

Худайкулов Хол Джумаевич.

Мирзо Улугбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети, "Педагогика ва умумий психология" кафедраси профессори, педагогика фанлари доктори.

xol.xudayqulov.51@mail.ru.

Аннотация: Мақолада ўқитувчининг тинимсиз ўз устида ишлаши, изодкор ва криватив ёндашув асосида янги бир технологияларни яратиши, изланиши, замон ва жамият талабларига мос билим бериш маҳорати ҳақида сўз юритиб, унда бўлажак педагогларни доимий изланишига, ўз шогирдлар билан самимий муомала ва мулоқатда бўлиши, адолатли ёндашиши ва баҳолаш хусусиятларига тўхталади.

Калит сўзлар: Ўқитувчи, устоз, шогирд, талаба ва ўқувчи, билим, кўникма ва малакалар, технология, усул ва маҳорат муомала ва мулоқат, адолат, изланиш ва кривативлик.

Аннотация: В статье говорится о постоянной работе учителя над собой, создании и поиске новых технологий, основанных на творческом и творческом подходе, умении передавать знания в соответствии с требованиями времени и общества, и призывает будущих педагогов постоянно поиск, иметь искреннее отношение и общение со своими студентами, а также справедливый подход и фокусируется на особенностях оценки.

Ключевые слова: Учитель, учитель, ученик, ученик и обучающийся, знания, умения и навыки, технология, метод и умение, общение и общение, справедливость, исследование и творчество.

Annotation: The article talks about the teacher's constant work on himself, the creation and search of new technologies based on a creative and creative approach, the skill of imparting knowledge in accordance with the requirements of the time and society, in which he urges future pedagogues to constantly search, to have sincere treatment and

communication with their students, to have a fair approach and focuses on evaluation features.

Key words: Teacher, teacher, apprentice, student and learner, knowledge, skills and abilities, technology, method and skill, communication and communication, justice, research and creativity.

Ўзбекистоннинг мустақилликка эришиши туфайли барча таълим муассасалари олдида янги демократик давлатнинг фуқароларини шакллантиришдек муҳим вазифани қўйди. Бу эса эркин фуқаролик жамиятини қуриш йўлидаги улкан ишларни, инсон таълим-тарбияси мазмунини янгилашга, унинг ўзлигини англашда, имкониятларни рўёбга чиқаришда, маънавий интеллектуал салоҳиятни ривожланишида янги шарт-шароитлар яратиб бериш имкониятини берди.

Бу эса ҳозирги вақтда барча таълим муассасаларида давр талабига жавоб берадиган ёш кадрларнинг фақат назарий билишларини эмас, балки буюк инсоний ғазилатларга эга бўлган, муомалага кириша оладиган, педагогик технологияни яхши биладиган, ўз ишининг моҳир мутахассисларини тайёрлашга катта эътибор беришни талаб этади. Айниқса, ҳозирги даврнинг асосий талаби, бўлажак ўқитувчиларни юксак педагогик маҳорат билан, крйатив ёндашиши ва янги педагогик технология кўникмаларини қўлай олиши, маданиятли шахс сифатида бошқаларга ибрат-наъмуна бўлиши асосий вазифа қилиб қўймоқда.

Хўш педагогик - крйатив ёндашиш маҳорат тушунчаси ва мазмунига изох берар эканмиз бу касб ўз моҳиятига кўра индивидуалдир. Ҳар бир педагогнинг ҳаётий ўрни ўз ишининг устаси бўлиши лозими. Уста (мастер) жуда илғор, билимдон ёки ўз ишини моҳирлик билан бажарувчи деб ифодаланади. Педагог маҳорати унинг фаолиятида кўринади. Педагог энг аввало, педагогик жараён қонуниятлари ва механизмларини яхши эгаллаган бўлиши лозим. Шу маънода педагогнинг умумлашган малакалари, унинг педагогик техникаси катта аҳамиятга эга.

Маҳорат- бу алоҳида қудрат ва санъат. Юкори ва кичик даражада уста бўлиш мумкин эмас. Маҳоратга эришиш ҳам, эришмаслик ҳам мумкин. Ҳақиқий уста меҳнат фаолияти чоғидагина катта ҳурматга лойиқ ва ҳақиқий ўз касбининг эгасидир. Педагогик маҳоратга эришиш педагогнинг муайян крйатив ёндашиши шахсий сифатлари билан амалга ошади. Педагогик маҳорат юксак даражада педагогик фаолиятнинг тараққий этишини, педагогик техникани эгаллашни, шунингдек, педагог шахсининг крйатив ёндашиш, унинг тажрибаси, фуқаролик ва касбий мавқеини ифодалайди. Бугунги кунда педагогик крйатив ёндашиш маҳорати бир категория сифатида ўзининг илмий асосларига эга. Сўнгги йиллардаги илмий ёндашувлар бу фавқулодда ҳодисага нисбатан қуйидагича

асослаш имкон берди: Педагогик маҳорат касбий фаолиятдаги индивидуалликнинг ёрқин кўриниши сифатида тушунилади. Педагогик маҳорат категорияси касбий фаолият нуқтаи назаридан киши индивидуаллигини характерлайди. Ҳозирги тадқиқотларда педагогик криватив ёндашиш маҳоратнинг ўзига хослиги қуйидаги категорияларда жамланади:

- Педагогик маҳорат; •Педагогик ижод; •Новаторлик; •Касбий билимдонлик;
- Фаолият услуби; •Инновацион фаолият; •Педагогик технология; •Маҳорат.

Ўқув тарбиявий ишлар жараёнида энг юксак натижаларга эришиб, фаолиятнинг юксак даражада баҳоланиши ва ҳар жиҳатдан тан олинисини истамайдиган педагог топилмаса керак. Бунга эришиш орзусининг ушалишини педагогик маҳорат деймиз. Хўш педагогик маҳорат нима? Унинг моҳияти нимадан иборат? Унга қандай эришса бўлади? Ҳозирги замон педагогика ва психология соҳасидаги мактабларда педагогик маҳорат тушунчасига нисбатан турлича изоҳларга дуч келамиз. Бу тушунча моҳиятининг аниқроқ таърифи «Педагогик энциклопедия»да берилган. Бизнингча, бошқаларга нисбатан бу таъриф педагогик маҳорат мазмун-моҳиятини анча тўғри ёритади. «Тарбия ва ўқитиш юқори даражага эришиши ва уни доимо такомиллаштириб бориш имкониятини таъминловчи санъат бўлиб, талабага меҳр қўйган ва ўз касбини севган ҳар бир педагогнинг қиладиган ишидир. Ўз ишининг моҳир устаси бўлган педагог – бу юксак даражада маданиятли, ўз фанини чуқур биладиган, фаннинг ёки санъатнинг тегишли соҳаларини яхши таҳлил эта оладиган, тарбиялаш ва ўқитиш услубиётини мукамал эгаллаган мутахассисдир»²⁴.

Бу таърифни яхши тушуниб, унинг унинг маъно моҳиятини таҳлил этадиган бўлсак, ушбу таърифда педагогик маҳорат тушунчаси мазмунга кирадиган қуйидаги масалаларни ажратиш мумкин бўлади:

1. Умумий маданиятнинг юқори даражаси ҳамда билимдонлик ва ақл-заковатнинг юксак кўрсаткичи.
2. Ўзининг ўқитаётган фанига доир кенг ва чуқур билим соҳиби.
3. Педагогика, умумий ва педагогик психология каби фанлар соҳасидаги билимлар билан қуролланганлик, улардан ўқитиш ва тарбиялаш ишлари тажрибасида эркин ва усталик билан криватив ёндашиш ва ундан фойдалана билиш.
4. Ўқув-тарбиявий ишлари методикасини мукамал эгалланганлиш. Бу масалалар зарурий эҳтиёж ҳисобланади.

Педагогик маҳорат – туғма талант ёки наслдан – наслга ўтувчи хусусият эмас, балки изланиш, ижодий меҳнат маҳсулидир, шунинг учун биз криватив ёндашиш ҳар қандай маҳорат асоси деб ҳисоблаймиз. Бу кўп қиррали педагогик фаолият заминида ижодий меҳнат ётади. Шунинг учун ҳам педагогик криватив ёндашиш

²⁴ Худайкулов Х.Ж. Педагогик маҳорат асослари. -Т.: Навруз 2011 й.

маҳорати ҳамма ўқитувчилар учун стандарт, яъни бир қолипдаги иш усули эмас, балки у ҳар бир ўқитувчининг ўз устида тинмасдан ишлаши, ижодий меҳнати жараёнида ташкил топадиган ва ривожланадиган меҳнат масулидир. Бу жараёнда илғор ўқитувчининг педагогик маҳорати ва тажрибалари бошқа ўқитувчи ўрганиши, ундан ижодий фойдаланиши ва ўз фаолиятини илғор тажрибалар билан бойитиши зарур. Ўқитувчининг педагогик маҳорати, асосан, аудитория машғулотларида яққол кўринади. Агар педагогнинг касбий маҳорат дастурига амалий қаралса, у ҳолда биринчи ўринга унинг интеграл сифати – ўқитувчи маҳоратидан иборат. Педагогик маҳоратга берилган таърифлар шунча кўп бўлишига қарамай, уларда маҳоратнинг қайсидир жиҳатлари, албатта, ифодаланади.

Маҳорат – бу юқори ва доимо юксалиб боровчи тарбия ва ўқитиш санъатидан иборат. Педагог – ўз ишининг устаси, ўз фанини чуқур билувчи, фан ва санъатнинг мос соҳалари билан яхши таниш, амалда умумий ва ёшлар психологиясини яхши тушуновчи, ўқитиш ва тарбиялаш методикасини ҳар томонлама билувчи ҳамда юқори маданиятга эга бўлган мутхассисдир.

Педагогика назариясида ўқитувчи маҳоратини 2 хил тушуниш мумкун. Биринчидан, педагогик меҳнатни тушуниш билан боғлиқ бўлса, иккинчидан тарбияда педагог шахси асосий ўрин тутди. Маҳоратни эгаллаш учун кўп нарсани билиш, тинимсиз крйатив ёндашиши, унга амал қила билиши зарурдир. Ўқитувчининг муҳим фазилати – кишилар билан тез кириша олиш, кўпчиликка аралаша билиш, улфатижонлик, дилкашли бўлиб, бу унда муомала маданиятининг юксаклигини ифодалайди. Чунки ўқитувчига ҳамisha одамлар билан алоқа қилишга улар билан ишлашга тўғри келади.

Ҳозирги шароитдан келиб чиққан ҳолда, ўқув – тарбия жараёнида қулай муносабатлар юритиш учун касбий жиҳатдан аҳамиятли асослар бўлувчи педагогнинг инсоний хислатлари муҳим аҳамиятга эга бўлмоқда. Ўқитувчи учун муҳим ҳислат – инсонпарварлик, яъни ўсаётган инсонга олий қадрият каби муносабатда бўлиш лозим. Инсоний муносабатлар ўқитувчининг шахсига қизиқиш, ўқувчига нисбатан хайрихоҳлик, унга ёрдам бериш, уларнинг гапига кулоқ солмоқ, унинг ўқувчилик фаолиятига юксак талабчанлик, ўқувчи шахси ривожланишига ташвиш қилишдан иборат.

Ўқитувчи доим фаол, ижодкор шахс. У ўқувчиларнинг кундалик ҳаётини уюштирувчи одам. Ўқувчиларнинг қизиқишини уйғотиш, уларни ўзи билан етаклаб юриш фақат юксак иродали киши кўлидан келади. Синф, аудитория, ўқувчилар жамоаси каби мураккаб органларга педагогик раҳбарлик қилиш тарбиячидан топқир, зеҳни ўткир, саводли, ҳар қандай вазиятларни мустақил ечишга доим тайёр бўлишлигини талаб қилади. Педагог – ўқувчиларга ўрнак, ўз

орқасидан юришга ундай оладиган одам. Ўқитувчига касбий жиҳатдан керакли хислатлардан бири бу сабр-тоқат ва дадиллик. Ўқитувчининг ҳар қандай саросимага тушганини, ночорлигини ўқувчилар сезиши ва кўриши зарур эмас. Бу борада А.С.Макаренко –“тормозсиз ўқитувчи – бу бузуқ, ҳайдаб бўлмайдиган машина”²⁵ – деб қайд қилган. Буни ҳамиша эсда тутиш керак, ўз ҳаракати ва ахлоқини назорат қилиши лозим. Ўқувчилар тубанлашмаслиги, арзимаган нарсаларга асабийлашмаслигик керак. Ўқитувчи характерида қалбдан меҳрибонлик – ўқувчилар руҳий ҳолатини, уларнинг кайфиятини сезишга имконият берадиган ва вақтида ёрдамга келиш имкониятини берадиган ўзига хос барометр. Ўз тарбияланувчиларининг бугунги кун келажаклари учун хавотирлик – бу педагогнинг табиий ўзининг шахсий масъулиятини англаш.

Ўқитувчи – талабчан бўлиши шарт. Бу унинг муваффақиятли ишлашининг биринчи шarti. Дастлабки энг юксак талабларни ўқитувчи ўзига тақдим қилиши керак, чунки ўзингда йўқ нарсани бировлардан талаб қила олмайсан. Педагог талабчанлиги билан бирга оқилона тарбиячи ҳам бўлиши лозим. Педагогик жараёнларда бўлиб турадиган кескинликларни холис қилиш учун тарбиячига ҳазил мутойиба туйғуси ёрдам беради. “Қувноқ педагог хўмрайганидан кўра, яхшироқ ўқитади” деб, бекорга айтилмаган. Унинг кўламида тайёр ҳазил, мақол, яхши, дўстона пичинг – ижобий эмоционал ҳолат яратишга ёрдам беради ва ўқувчиларни ўзга вазиятга қулгили томондан қарашга имконият беради.

Алоҳида педагогнинг касбий назокати ҳақида айтиб ўтиш жоиз. Педагогик назокат - бу ўқувчилар билан бўлган мулоқотда меъёрни (чегарани) билиш. Назокат бу тарбиячининг бир жойга тўплаган ақли, туйғуси ва умумий маданияти. Педагог назокатининг мағзи бу тарбияланувчиларнинг шахсига бўлган ҳурмат. Тарбияланувчиларни тушуниш – ўқитувчиларни назокатсиз муомалалардан сақлаб қолади ва унга аниқ вазиятларда таъсир этади, тадбирлар танлашда ёрдам беради. Педагогик этикада яхшилик тушунчаси ўқитувчилик фаолияти билан боғлиқ ҳолда аниқлаштирилади. Унда ўқитувчи ва ўқувчилар жамоаси манфаатларининг бирлиги, ўқитувчи ва ўқувчи мақсадининг бирлиги, таълим – тарбия самараси учун курашининг бирлиги акс этади.

Шахс ахлоқини характерлайдиган белгилардан бири – **масъулият**. Ўқитувчи масъулияти –масъулият тушунчасининг бутун мазмунини сақлагани ҳолда, ўқитувчининг фаолияти ва таълим-тарбия жараёнининг аниқ вазифаларини ўз ичига олади. Ўқитувчи шахс зиммасига бола шахсини ҳар томонлама камол топтириш масъулияти юкланади. Ўқитувчи – ўқувчига чуқур назарий билим бериши, уни ҳаётга, меҳнатга тайёрлаши лозим. Шу билан бирга у ўқувчидаги

²⁵ А.С. Макаренко. Педагогик поэма. -Т.: Ўқитувчи 1984 й.

мавжуд лаёқат ва қобилиятларни пайқаб, индивидуал муносабатда бўлиши, унда мавжуд бўлган ижобий-ахлоқий сифатларни авайлаб ўстириши даркор.

Шундай қилиб, педагогик одобга эга бўлган ўқитувчи ўқувчилар орасида обрў қозонади. Ўқитувчи қанчалик кўпроқ обрў қозонса, таълим ва тарбия моҳиятан шунчалик муваффақиятлироқ бўлади. Аксинча, ўқитувчи обрўи қанчалик паст бўлса, унинг болаларга таъсири шунча бўш ва ўқувчиларни вояга етказиш жараёни ҳам шунча заиф бўлади.

Ижодий ишлайдиган ўқитувчи фақатгина болаларни муваффақиятли ўқитиш ва тарбиялаш, илғор ўқитувчилар иш тажрибаларини ўрганиш билангина чекланиб қолмасдан, тадқиқотчилик кўникма ва малакаларига ҳам эга бўлиши зарур. Шунинг билан бирга ўқитувчи бевосита таъсир кўрсатиш услубларидан тўғри фойдаланиб-бу талаб, истиқбол, рағбатлантириш, жазолаш ва жамоатчилик.

Талаб – тажрибада жуда кўп тарқалган услуб бўлиб, таълим-тарбия жараёнида педагогнинг тарбияланувчига шахсий муносабати намоён бўлиши йўли билан хатти-ҳаракатларининг рағбатлантирилиши ёки тўхтатилишини таъминлайди. Талаб – педагогик таъсир кўрсатишнинг бошлангич услуби бўлиб, тарбияланувчиларда ўзига нисбатан масъулият ва талабчанликни ривожлантиришда алоҳида вазифани бажаради.

Истиқбол-таъсир кўрсатишнинг жуда таъсирчан услуби бўлиб, у болаларнинг хатти-ҳаракатларини, улар олдида қўйилган мақсадлар, уларнинг шахсий интилишлари, қизиқишларига айланади.

Рағбатлантириш ва жазолаш–ўқувчиларни хулқ-атворида кузатиш кирит-иш, яъни фойдали хатти-ҳаракатларини қўшимча рағбатлаштиришни ва тарбияланувчиларнинг номаълум хатти-ҳаракатларини тўхтатишни таъминлайди.

Жамоатчилик фикри-тарбияланувчиларнинг ижтимоий фойдали фаолият-ини ғоят ҳар томонлама ва мунтазам рағбатлантириб боришни таъминлайди. Ўзаро фикр алмашиш билан таъсир кўрсатиш воситалари: ишонтириш, таъсир қилиш, ўзаро фикр алмашиш билан таъсир кўрсатиш.

Ишонтириш педагогик таъсир кўрсатиш услуби сифатида дарсларда ўқув ахбороти, ижодий суҳбатлар, мунозаралар шаклида қўлланилади, гуруҳ ва якка суҳбатлар, мунозаралар, сиёсий ахборотлар шаклида қўлланилади.

Таъсир қилдириш киши психикасига назоратсиз кириб, унинг фаолиятида хатти-ҳаракатлар, сабаблар, интилишлар билан амалга оширилади. Таъсир қилиш шундай бир психик таъсир кўрсатишни, киши онгини етарлича назоратсиз идрок этади.

- а) педагогик вазиятларни таққослаш ва умумлаштириш, услубларини қўйиш;
- б) ўқувчиларга якка индивидуал ҳолда муносабатда бўлиш, уларнинг мустақил ишларини ташкил этиш.

Педагог тарбия вазифаларини амалга ошираркан, ўқувчиларга кўрсат-адиган таъсир тарбияланувчилар кўриб, эшитиб ва бажариб бораётган мазмунларнинг муайян даражада ўзгаришини тақозо қилади. Ҳар хил ўқитувчи ўқувчиларга турлича даражада хилма-хил таъсир кўрсатади. Муомаланинг ўзаро бирликдаги ҳаракати ва коммуникатив жиҳатдан ташқарида унинг перцептив жиҳати –мулоқот иштирокчиларининг ўзаро идрок этиши юзага чиқади. Муомала иштирокчилари ўз онгида бир-бирларининг ички дунёсини қайта тиклашга, хис-туйғуларини, хулқ-атворининг сабабини, аҳамиятга молик объектларга нисбатан муносабатини фахмлаб етишга ҳаракат қилади.

Ўқитувчи ўқувчилар билан бўладиган мулоқотида қуйидаги малакаларни эгаллаган бўлиши лозим: ташқи қиёфани назорат қилиш, нутқни эгаллаш, педагогик муносабат маданиятини эгаллаш. Ташкилотчилик маҳорати, ўқув-тарбия жараёнини бошқариш услубларини эгаллаш, ташкилотчилик маҳорати, ўқув-тарбия жараёнини бошқариш услубларини эгаллаши лозим. Мулоқотда умуминсоний қадриятлар устуворлиги.

Шарқона муносабатда ота-онага ҳурмат билан қаралиши, оилада отанинг ўрни алоҳида бўлганлиги, ота-онанинг гапини икки қилмаслик, ота-онанинг измидан чиқмаслик, шу билан бирга отага гап қайтариш, унга тик боқиш гуноҳ ҳисобланиши каби ҳолатларни кўришимиз мумкин. Ёки устозга ҳурмат билан қараш каби ҳислатлар ҳам катта тарбиявий аҳамият касб этади.

Мулоқотда турли халқ оғзаки ижодига хос бўлган афсона, ривоят, эртаклар, мақолалар ва хикматлардан фойдаланиш кишининг муомала маданиятини кучайтиради, иккинчидан, катта тарбиявий таъсир кучига эга бўлади. Педагогик муомала деганда, ўқитувчи ва талаба (ўқувчи)лар жамоасининг ўзаро таъсир малакаси, усули ва тизими англашиниб, унинг моҳияти, ўзаро ахборот алмашиши, таълимий, тарбиявий таъсир ўтказиш ўзаро тушунишга эришиш ва уни ташкил этиш тушунилади.

Муомала жараёнида уни мақсадга мувофиқ ҳолда амалга оширишни таъминлаш учун ижтимоий назорат ва ижтимоий қонун қоидалар муҳим аҳамиятга эга. Бу назоратда 3 та муҳим таъсир этиш воситаси иштирок этади: маъқулламаслик, қоралаш ва жазолаш. Муомала жараёнида ўқувчи ёки талаба хулқи ижтимоий қонун қоидалар маромига зид келса, у ҳолда унинг хатти-ҳаракати қораланади, эътироз, танбеҳ, эслатиш каби воситалар билан таъсир ўтказилади. Муомала вақтида одоб, одоблилик муҳим аҳамиятга эга бўлиб, унинг мувафаққиятли келишини таъминлайди.

Ҳар бир фикр билдирилганда мулоқотдан қабул қилинаётганини фахмлаб туриши, ташқи кўринишлари, ўзгаришига эътибор бериш, узр сўраш, тавозе билан муурожаат қилиш эвазига муомала одоби ушлаб турилади.

Муомала жараёнида бир хатти-ҳаракат ўйланмай билдирилган фикр, ортиқча имо-ишора одобсизликни келтириб чиқаради.

Одобсизлик эса низоли вазият, қарама-қаршилик зиддиятли ҳолатни келтириб чиқаради. Бунинг натижасида муомала фикр алмашув ўзини вазифасини низоли вазиятга бўшатиб беради. Педагогик муомалада психологик алоқа ўрнатиш алоҳида аҳамиятга эга, чунки талаба билан ўзаро муносабат, ҳурмат, ишонч негизида курилади. Бунда ўқитувчи талабанинг ҳуқуқ ва мажбуриятининг мактабда, жамоада, оилада бажарадиган роли нимадан иборат эканлигини эътибордан четга чиқармасдан улар билан мулоқот қилиш лозим.

Маҳоратли педагог мулоқот услубларидан тўғри фойдаланади: Ўқув тарбия жараёнида педагогик мулоқотни бажариш услублари. Психологияда раҳбарларнинг ўз жамоаси аъзолари билан муносабат техникаси таҳлил этилиб, турли типдаги ижтимоий-психологик портретлари ишлаб чиқилган. Раҳбарларнинг мулоқотни бошқариш услублари: авторитар, демократик, либерал услуб тарзида берилган.

Авторитар услуб. Ўқитувчи гуруҳнинг фаолият йўналишини шахсан ўзи белгилайди, ким-ким билан ўтиради, ким билан ишлайди ўқитувчи ўзи ҳал қилади. Бундай услубда иш юритувчи ўқитувчи ўқувчилар ташаббусига йўл бермайди. Ҳамкорликнинг асосий шакли – буйруқ, кўрсатма, инструкция, огоҳлантириш.

Демократик услуб. Ўқитувчи фаолият мақсадини ҳар бир ўқувчи онгига етказишга, иш боришини ҳал этишга ҳаммани фаол иштирок этишга ундайди. Ўзининг вазифасини фақат назорат ва мувофиқлаштиришда эмас, балки тарбиялашда деб билади. Ҳар бир ўқувчи рағбатлантирилади, унда ўзига ишонч пайдо бўлади, ўз-ўзини бошқариш ривожланади. Демократик услубда бошқарувчи ўқитувчи болаларнинг индивидуал қобилият ва қизиқишларини ҳисобга олиб, вазифаларни оптимал тарзда тақсимлашга ундайди. Фаоллик рағбатлантирилади, ташаббусни қувватлайди. Мулоқотнинг асосий шакли – илтимос, маслаҳат, ахборот тарзида бўлади.

Либерал услуб. Ўқитувчи жамоа фаолиятига аралашмасликка ҳаракат қилади, фаоллик кўрсатмайди, маслаҳатларга формал қарайди, турли таъсирларга тез берилади.

Энг яхши услуб – демократик услуб. Микдорий кўрсаткичлар авторитар услубдан кам бўлиши мумкин, лекин ишлаш иштиёқи раҳбар йўғида ҳам давом этади. Энг ёмон услуб – либерал услуб бўлиб, бунда иш кам бажарилади, сифат ёмон бўлади.

Бу борада ўқитувчи нутқ маданияти адоҳида аҳамиятга эгадир. Шунинг учун ўқитувчилар нутқига ғоят катта талаблар қўйиладн. Ўқитувчининг нутқи адабий тил мезонларига жавоб бериши ва болаларнинг ёшига мос, уларга тушунарли бўлиши керак, ўқитувчи ўз нутқида кўпроқ синонимлар ва антонимлардан

фойдаланиш керак. Ўқитувчи нутқининг содда бўлиши уни тор мазмунга айлантириб юбормаслиги керак. Унинг сунъий мураккаблашиб кетишидан, сохта билимга айланиб кетишидан қочиш лозим. Аммо нутқ турларидан энг ёмони панд - насихат услуби ҳисобланади, айниқса, буни ўқувчилар ва ўсмирлар ёқтирмайди. Холбуки кўпчилик ўқитувчилар педагогик ишдан насихат жуда зарур, деб ҳисоблайдилар. Бундай педагоглар панд-насихатларнинг болага ҳеч қандай яхши фикр, унинг ақли ва ҳиссиётига ҳеч қандай озуқа бермаслигини унутиб қўядилар

Ўқитувчи, албатта, болаларни қийишди, баъзан эса хайфсан ҳам беради. Бирок насихатгўйлик қилиш, яъни ўзини узоқ ва жонга тегадиган панд-насихатлар қилишдан қочиш лозим. Ўқув материалларини баён этиш ва тарбиявий суҳбатлар имконият борида жонли ўтиши лозим.

Шундай қилиб, педагогик нутқ масаласи ўқувчилар билан гаплаша билиш ҳамда ўқитувчининг ўз-ўзини тайёрлашда энг муҳим масалалардан бири ҳисобланади. Бунинг натижасида у ўқувчиларда зарур ҳис-туйғу ҳосил қилади ва шу билан бирга, уларга зарур тарбиявий таъсир кўрсатиб, жонли фикр уйғотади ҳамда эмоционал ўлчовда, ишонарли ҳамда тушунарли, равон гапиришни шакллантиради.

Ҳар қандай ўқитувчининг раҳбарлик маҳорати бўлиши лозим. Бу биринчи ўринда синф ва аудиторияни бошқариш бўлса, иккинчидан улар билан чиройли ва адолатли муносабатда бўлишдир. Ҳар қандай касб эгаси ўз маҳоратига эга бўлгани каби ўқитувчилик касбида ҳам юксак раҳбарлик маҳоратига ҳам эга бўлиш керак. Ҳар бир дарс қанчалик муҳим бўлмасин у албатта ўқитувчи раҳбарлигида бошқарилади. Бу бошқарув ўз маҳоратига кўра ўқитувчилик санатига боғлиқ. Бу санъат эса ўқитувчидан юксак маҳоратни талаб этади. Маҳорат қанчалик юксак бўлмасин раҳбарлик сирларини ҳам ўқитувчи ўзлаштириши зарур. Синфхонани ёки аудиторияни бошқариш ҳам раҳбарлик маҳоратидан далолат беради, чунки бир синфда турли характердаги, турли фазилатдаги ўқувчилар тўпланган бўлади. Буларни бошқариш албатта раҳбарлик маҳоратини хабардор бўлишни талаб этади. Шундай экан, энг аввало раҳбарлик атамасига тўхталиб ўтсак. Раҳбарлик атамаси ишнинг кўзини биладиган, касбига қалб ва бутун меҳрини бериб, оиласи ва бутун эл-юртни ўйлаб меҳнат қиладиган, бошқарув фаолиятини жон дилдан сева олган кишига нисбатан ишлатилади. Айниқса, ўқитувчи раҳбар юксак ақл – фаросат, кўп куч ғайрат, изланиш ва топқирликни, ўз устида тинмай ишлашни, ўрни келганда, зарурий тадбиркорликни талаб қилади. Иккинчи томондан раҳбарлик фаолияти унинг шахси инсоний фазилатлари билан боғлиқ. Бугунги кунда ўқитувчи раҳбарнинг умуминсоний маънавий фазилатлари катта аҳамиятга эга.

Бундай фазилатлар ўзаро ишонч, ҳалоллик, ҳаққонийлик, адолашликдан иборат бўлиши керак. Ўқитувчи раҳбар ўзини кундалик амалий фаолияти давомида турли ижтимоий учрашувлар, суҳбатлар, муносабатларнинг иштрокчиси бўлади. Шу боисдан қайси учрашув ёки суҳбатнинг ўқитувчи раҳбарга муҳим бўлиб кўринишига қараб унинг муомила маданиятини ўрганиш мумкин, ҳар қандай зиёли ўқитувчи раҳбар бошқалар билан ҳамкорлик қилиш маҳоратини ва санъатини эгалаган бўлиши лозим. Маълумки, кишилар гаплашаётганда бир-бирини тинглайди. Раҳбар ўқитувчининг мулоқот самарадорлигини икки шахснинг қанчалик ўзаро бир бирини тушуниши ва сабр билан тинглашига боғлиқдир ”Раҳбарнинг тинглаш маҳорати масаласини бугунги кунда ҳаётнинг ўзи ҳар қачонгидан ҳам долзарб вазифага айлантириб қўймоқда.”²⁶ дейди психолог В. Каримова. Чунки тинглаётган одам маъноли, яхши диалогдан фақат яхши фойдали маълумот олади. Шунинг учун мулоқотда муҳим йўналишлардан бири одамларни фаол тинглашга, тинглаш маҳоратининг омилларидан ўринли фойдаланишга ўргатишдир. Маҳоратли раҳбар ўқитувчи булардан хабардор бўлиши лозим.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, бугунги жамиятда яшаётган ҳар бир маҳоратли ўқитувчи албатта юқорида келтирилган фикрларга асосланиб иш тутса, албатта ўз мавқеи ва салоҳиятига эга бўлган маҳоратли ўқитувчи сифатида ҳурмат ва иззатга лойиқ инсон бўлиши табиийдир. Бунинг учун ҳар бир ўз касбини севган инсон етук мутахассиси сифатида педагогик крйатив ёндашиш маҳоратига эга бўлишни унутмаслиги лозим.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга кураимиз. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2017. - 488 б.
2. Ш.М. Мирзиёев халқ таълими тизимини ривожлантириш педагогнинг малакасини ва жамиятда нуфузини ошириш ёш авлод манавиятини юксалтириш масалаларига бағишланган нутқи. -Т.: 2019 23 август “ Новости Узбекистана” Газета УЗ.
3. Каримов И.А. Баркамол авлод Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. - Т.: 1997.
4. Каримов И.А. Юсак маънавият енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008 й.
5. Каримжонов А. Педагогик тизимни бошқариш. -Т.: ТДПУ, 2008 й.
6. Каримова В. Психология. — Т.: 2002, -Б.167.
7. Кайковус. Қобуснома. - Т., Ўқитувчи. 2011 й.

²⁶ В. Каримова. Психология.- Т.: 2002, 167-бет.

-
-
- 8.Қудратов Т. Нутқ маданияти асослари. - Т.: 1993 й.
 9. Очилов М.О., Очилова Н. Ўқитувчи одоби. - Т.: Ўқитувчи, 1997.
 10. Шавкатов И. Педагогик маҳорат асослари. -Т.: Шарқ, 2009.
 11. Худойқулов Х.Ж. Педагогик маҳорат асослари. -Т.: Навруз. 2011 й.
 12. Худойқулов Х.Ж., Жамиятда муомала ва мулоқот одобини шакллантиришда ота-она, ўқитувчи ва раҳбар масъуллиги. –Т.:Навруз, 2009 .
 13. Худойқулов Х.Ж. Одоб – ахлоқ ва тарбия дурдонаси. – Т.: Навруз, 2010 й.
 - 14.Юсуф Хос Хожиб. Қутадғу билиг. – Т.: Ўзбекистон, 2019 й.

